

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Міщенко Івана Михайловича

«Музично-стилістичні особливості розвитку візантійської, слов'яно-руської та української монодії (на матеріалі самогласних стихир Преображення)»,
представлену до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата доктора мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – музичне мистецтво

Подана до захисту кандидатська дисертація пана Івана Міщенко присвячена питанням дослідження музично-стилістичних особливостей візантійсько-слов'янських церковних піснеспівів на прикладі розвитку самогласних стихир Преображення. Викликає повагу сміливість щодо охоплення великого часового простору: від IV ст. до XVII ст. Але не зовсім зрозуміло, на перший погляд, необхідність осмислення новітньої практики Грецької Православної Церкви (XIX – XX ст.), принаймні під кутом погляду на хронологічної тяглості та з огляду на історичну ретроспективу (с. 14). Однак, щойно на с. 75 шановний Автор, все-таки, дає доволі розлоге тлумачення про цю християнську інституцію, широкий ареал її юрисдикції.

Складність цього дослідження насамперед полягає у тому, що й сьогодні існують проблеми з перекладами середньовічної семіографії на сучасне лінійне нотне письмо. Зрештою, й сама практика перекладів, започаткована Егоном Велесем порівняно доволі молода, зосібна в українському музикознавстві. Автор дисертації справедливо акцентує увагу на тому, що існує неперервність літургійної традиції та великий корпус текстів українського монодійного репертуару, що дозволяє простежувати еволюцію жанру стихир на основі зафіксованих текстів у невменній та київській лінійно-мензуральній нотації.

Поставлені у дисертації завдання є комплексними, логічно-послідовними, оскільки передбачають наукове осмислення як літургійно-богословського контексту служби Преображення та необхідного для її здійснення багатого гимнографічного стихирного репертуару, так і суто музикознавчих питань: еволюція нотопису, методологічні засади аналізу невменної та нотолінійної

семіографії. І само собою зрозуміло, що у цій роботі ведеться мова про богословську символіку та калофонічну стилістику.

Відповідно до поставлених завдань п. Міщенком ретельно проаналізовано праці з літургіїкі візантійського обряду, історії і теорії візантійської та української музики, а також невменної палеографії.

Пошукувач має рацію, що результати дослідження «доповнять існуючі теоретичні напрацювання у сфері історії та теорії візантійської, слов'яно-руської та української монодії» (с. 16). Цьому сприятимуть і опубліковані праці з питань дослідження та їх апробація під час виступів на різних наукових конференціях (щоправда, пошукувач чому обмежився тільки тими, які відбулися у Львові, що певною мірою звужує апробаційний резонанс та можливість безпосередньо дискутувати/співпрацювати з представниками київської музично-медієвістичної школи, яка загальноновизнана). Втім, щойно зауважене радше побажання на майбутнє, хоча можна обмежитися і сучасними засобами зв'язку та комунікування.

Перший розділ дисертація («Літургійно-богословський контекст служби Преображення») як і належить розкриває богословський та обрядово-символічний зміст празника, його місце та значення у візантійському обряді. Важливо, що Автор дисертації подає основну інформацію про службу празника Преображення, коректно спираюсь на вибрані праці з історії та теорії візантійського обряду, створені у різні десятиліття ХХ ст. та нашими сучасниками, зокрема отцем Василем Рудейком (*Христос посеред нас. Впровадження в літургійне богослов'я Церков візантійської традиції*. Львів 2015).

У цьому підрозділі дисертації значну увагу надано питанням репертуару служби Преображення за слов'янськими та грецькими ненотованими кодексами (с. 33 – 50). Ретроспективно оглядаючи специфіку становлення репертуару служб від найдавнішого літургійного збірника Ядгарі, І. Міщенко ретельно розглянув його у контексті здійснення малої вечірні, вечірні з литією та благословенням хлібів, утрени та літургії. Укладені Автором інципітні покажчики наочно

відображають наповненість служб стихирними текстами, яка, як постає зрозуміло з дослідження, не однакова згідно правил різних уставів.

Значну увагу дисертант приділяє питанням аналізу змістів репертуару служби Преображення у друкованих грецькій та слов'янській Августівських мінеях, упорядкованих за Єрусалимським уставом. При цьому відзначає ретельно проведену роботу І. Міщенком щодо джерелознавчо-порівняльного аналізу текстів слов'янських стихир, черговості їх співу згідно настанов, зафіксованих в уставах: «Студійсько-Алексіївський», «Саваїтський», 1545 р., Катедральний устав Великої церкви Христової Константинополя, 1838 р., Катедральний устав Віолакі 1888 р. (с. 41 – 44). Цікаво тільки за яким принципом Автор обирає для дослідження ті чи інші устами?

Далі у дисертації розглянуто порядок вечірні та утрени на основі опрацювання текстів вибраних уставів (с. 44 – 52). Безперечно, що опрацьовано великий масив текстів, систематизовано отриману інформацію, при чому доволі детально. Без ґрунтовної освіченості автора це зробити було б надто складно. Водночас, думається, що такий підготовлений аналітичний матеріал мав би бути споряджений прикінцевими висновками, позаяк побіжні коментарі між інципітними таблицями видаються недостатніми, хоча, можливо помиляюся. Куди зрозуміліше зроблено аналіз матеріалів піснеспівів за нотованими слов'янськими та грецькими збірниками (с. 52 – 63).

Добре, що п. Міщенко не тільки з науковою метою, але радше за дидактичною охарактеризував три способи використання мелодій, які урізноманітнюють богослужбову драматургію. Наголошую на слові «використання», доцільність якого у цьому контексті оправдана, адже йдеться про стихирні піснеспіви «самогласні», тобто ті, які створені з власною мелодією, піснеспіви «самоподобні», які, як пише І. Міщенко «випозичають сві музичний матеріал третій категорії – подобним» (с. 63). Тут же автор подає важливе застереження: «У грецьких джерелах інколи спостерігається плутанина останніх двох термінів» (с. 64 – 65).

Прикметно, що така ж плутанина спостерігається і в українській духовнопісенній творчості XVII – початку XVIII ст., особливо в записах із

лемківських співаників того часу, поетичні тексти яких характеризуються доволі розвинутою системою багаторозспівності, що безперечно відображає впливи греко-візантійської церковної гимнографії навіть на термінологічному рівні. Натомість зовсім цього немає у записах духовних пісень, які зафіксовані у кантовій фактурі в московських співаниках того часу. Українські духовні пісні «прийшли» у Московію вже спеціально відібраними для місцевого співацького використання і кожна з них супроводжена власною чи, пак «самогласною» мелодію привнесеною українцями. Інша річ, що частина з цих мелодій могла, у багатьох прикладах це доказано, не українського походження, але узвичаєна в українській духовнопісенній практиці, усвідомлена як українська мелодія, щоправда не паралітургійній, бо такої у той час у нас не існувало попри домисли деяких київських дослідників. У пізнішому часі – так, паралітургійність таки з'явилася в уніатському богослужінні завдяки посередництву отців-василіян.

Другий розділ дисертації «Музична організація богослужбового репертуару візантійської, слов'яно-руської та української монодії» охоплює питання теоретичних аспектів греко-візантійської гласової системи, функцій осмогласся у сучасній Грецькій Православній Церкві, еволюції від кулізм'яної нотації до київської (с. 69 – 109). Текст дисертації цього розділу з численними прикладами, історіографічними екскурсами, аналітичними висновками свідчить про глибоку обізнаність автора з предметом дослідження, про належне знання грецької мови. Немає сумніву, що репрезентований матеріал дослідження має неабияку цінність і дидактичного характеру, оскільки є помітний брак наукових праць українських музикологів-медієвістів. Поступово ця прогалина заповнюється, але маємо ще чимало лакун і у цій дисертації, зрозуміло, не все можна вирішити, увібгати у рамки прийнятих норм для кваліфікаційної роботи. З іншого погляду видається, що у роботі, все-таки, домінує такий собі греко-центризм за яким дещо губиться українське питання, питання української рецепції. Втім, моє бачення, може видатися дискусійним, але не безпідставним.

Щойно на с. 107 Автор непрямо прокоментував визначення «слов'яно-руська» монодія, яке використано у назві дисертації. На перший погляд це питання не має прямого стосунку до музикознавчого дослідження. Але в тім то

річ, що це далеко не суто музикознавче дослідження, а дослідження, вектори якого охоплюють і питання геополітичного значення, і національної ідентичності, і конфесійної розмаїтості etc. І тому з цікавістю ознайомився з міркуваннями Автора щодо ймовірної відповіді про «слов'яно-руську» монодію. І. Міщенко прямої відповіді не дає, обмежуючись загальновідомими дефініціями: «Селекціонування кращих інтонаційних складових української церковної монодії відбувалося в просторі постійного спілкування з візантійською, південнослов'янською та західною музикою. Тому питання національної приналежності музичного змісту є доволі складним». І тут же, у наступному реченні дисертант цитує Мирослава Антоновича: «доцільно було б говорити про національну музику (українську, сербську, російську і болгарську церковну музику), кожна з яких поєднувала в собі давні типи напівів», і різні манери виконання літургійних співів» (с. 104). Як це зрозуміти? Ці ж речення-тлумачення суперечать одне іншому. Здається, ця преамбула, які і так би мовити облігатні речення не є зовсім вдалим для розмови про питання щодо генезу київської нотації, яке, попри все, є вторинним у порівнянні з генезою жанру стихири. А саме у цьому контексті слід було б говорити про «слов'яно-руську» монодію у широкому розумінні. Думаю, що це не вирішене українською історіографією питання у цій дисертації теж не отримало відповіді. Щодо ж до роздумів та висновків Автора про сутність київської нотації, то немає ніяких застережень, все фахово та обґрунтовано.

Такої ж високої оцінки фаховості розуміння питання дослідження заслуговує і текст третього розділу: «музично-стилістичні особливості самогласних стихир Преображення».

Висновки, оприлюднені у дисертації — логічні, послідовні, що свідчать про ретельне та деталізоване опрацювання теми роботи, глибокі знання пошукувача.

Автореферат стисло і сконцентровано передає основні положення дисертації.

Зауваження та побажання більшою чи меншою мірою оприлюднено на попередніх сторінках мого тексту «Відгуку».

Враховуючи сказане, вважаю, що кандидатська дисертація Івана Михайловича Міщенко, представлена до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – музичне мистецтво заслуговує отримання наукового ступеня кандидата мистецтвознавства.

Офіційний опонент:
МЕДВЕДИК Юрій Євгенович,
професор, доктор мистецтвознавства,
завідувач кафедри музикознавства
та хорового мистецтва
Львівського національного університету ім. І. Франка

Підпис *Медведика Ю.Є.*
ПІДТВЕРДЖУЮ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Григорук